

הרכבת אפרסק על כנה מעורבת אפרסק-שקד

א. תיאור השאלה

עץ השקד חזק יותר ועמיד יותר מעץ האפרסק בתנאי ההר (אדמת גיר), לפי ששרשי השקד מסתעפים יותר. משום כך יש המרכיבים עץ אפרסק על כנה של שקד (אף שהדבר ודאי אסור, עיין להלן). הרכבה זו נותנת פירות אפרסק יפים והאילן עצמו מתפתח יפה ומחזיק מעמד לאורך שנים (אורך חיי עץ אפרסק כ-20 שנה. אורך חיי עץ שקד או עץ מורכב כ-30 שנה ויותר!).

בצרפת ובארצות הברית הצליחו להכליא אפרסק עם שקד בשני אופנים. גם באופן שאבקה (זרע) של שקד הוכלא באפרסק וגם להיפך כאשר אבקה של אפרסק הגיעה לשקד נקבי והפרתה אותו. הכלאות אלה אינן מבוקרות. היינו שנעשות על ידי הטבע (העברת האבקה באמצעות רוח או חרק).

לפנינו איפוא, עצים המוכלאים. בארץ מרכיבים אותם בעזרת ייחורים (השרשת ענפים). עצים אלה נותנים פירות בר בלבד, אבל הם משמשים ככנות מצויינות הן לאפרסק והן לשקד מחמת תכונותיהם המשותפות. נשאלנו איפוא אם מותר להרכיב אפרסק (בהרכבת עין) על כנה מעורבת אפרסק-שקד.

שאלה זו נחלקת למעשה למספר שאלות משנה:

- א. האם בהרכבת אפרסק עם שקד יש משום כלאיים?
- ב. האם הרכבה זו אסורה לגוי?
- ג. האם מותר ליהודי לקיים הכלאה זו שנעשתה על ידי גויים?
- ד. האם מותר ליהודי להרכות עצים אלה בעזרת ייחורים ולקיימם?
- ה. אם מותר לקיים את הייחורים של הכלאה, האם מותר להרכיב אפרסק על הכלאה?

ב. אפרסק ושקד כלאיים זה בזה

במסכת כלאיים (פרק א משנה ד) שנינו: "התפוח והחזרד, האפרסקים והשקדים, והשזיפין והרימין, אף על פי שדומים זה לזה, כלאיים זה בזה". הרמב"ם בפירושו למשנה זיהה מינים אלה בלשון ערבית, והרב קאפח שליט"א בהערותיו תרגם את שמות הפירות לעברית וללטינית ומפירושו עולה כי אפרסקים ושקדים שבמשנה הם האפרסקים והשקדים שלנו. הם דומים זה לזה בעודם קטנים, וכך לשון הרמב"ם: "לפי שהפרסקים בקטנם, כשייראו בעץ, דומים לשקדים בגדלם". וכך כתב פרופסור פליקס (בספרו הצומח והחי במשנה) על האפרסק: "בארץ החלו לגדלו סמוך לתקופת המשנה ומשמעותו: תפוח פרסי... האפרסק שייך למשפחת הורדיים (כמו השקד) והוא קרוב מאד לשקד". אף על פי כן מפורש במשנה כי הרכבתם אסורה משום כלאיים ומכאן שהם שני מינים שונים וגם הדמיון ביניהם אינו כל כך גדול.

ג. האם הרכבה זו אסורה אף לגוי?

במסכת סנהדרין (נו ע"ב) נחלקו תנאים אם בני נח נצטוו אף על כלאי אילן. הרמב"ם לא הזכיר כלאיים בין שבע מצוות בני נח, אך בהלכות כלאיים (פרק א הלכה ו) פסק: "אסור לישראל להניח לנכרי שירכיב לו אילנות כלאיים". הכסף משנה כתב כי לדעת הרמב"ם אין איסור על הנכרי להרכיב כלאיים, אך אסור על ישראל לאמר לו או להניח לו להרכיב עבור היהודי. לפי זה במקרה שלפנינו ודאי שהנכרים באמריקה העושים את ההכלאה אינם עוברים על איסור, לפי שאף אם היהודי קונה מהם, אין הם עושים דווקא עבורו את העבודה, הם מבצעים אותה עבור כל הקניינים בכמות מרובה. כל שכן אליבא דהרדב"ז שכתב: "מותר לומר לנכרי להרכיב אילנו של נכרי אף על גב דאומר לו אני אקנה אחר כך".

לדעת המשנה למלך, הרמב"ם מסכים שהרכבת כלאי אילן אינה משבע מצוות בני נח, אך הוא פסק במפורש (הלכות מלכים פרק י הלכה ו) שהרכבת כלאי אילן אסורה להם מדברי קבלה ולכן לדעתו הגוי עבר איסור לכאורה. אך יתכן להקל מצד אחר על פי דברי הרב קוק זצ"ל בשו"ת משפט כהן (סימן י"ג) אשר דן בהרכבת אפרסק ושקד, שהוא ממש נדון דידן, וכתב: "יש לומר אף על גב דבני נח מצווים הם על הרכבת אילן, מכל מקום אין ראייה שיהיו כל הפרטים שלהם דומים ממש לשל ישראל. ויותר מזה הרחיב בשו"ת בנין ציון להגר"י עטלינגר (סימן צא וסי' קכו) בענין דיני שביתה דבני נח, דפרטי ההלכות הם מכלל תורה שבעל-פה שאינם שייכים לבני נח אפילו במצוות שלהם, דיש לומר שהפרטים מחולקים אצלם על פי הסברא החיצונית... אם כן יש לחדש ולומר דפרטי הענינים מה נקרא מין במינו לענין כלאיים גם כן לא יהיו שווים בהם... שיש לפעמים שכך קיבלנו מפי חז"ל שאף על פי שדומים זה לזה כלאיים זה בזה, מכל מקום יש לומר דזהו מכלל תורה שבעל פה של ישראל ניתנה... ואם נאמר כן יש לאמר שכיוון שהאפרסקים והשקדים הם מכלל האמור במשנה "אף על פי שדומים זה

לזה" אינם כלאיים כי אם לישראל ולא לבני נח". [וכבר האריך בזה הראי"ה בספרו "עץ הדר"].

נמצא כי אף אם נקבל את דברי מרן הרב זצ"ל בתורת ספק ולא בתורת ודאי, הרי לפנינו מעין ספק ספקא. ספק הלכה ככסף משנה וכרדב"ז שאין איסור אלא באמירה לנכרי, בעוד שלו עצמו מותר להרכיב כלאי אילן. ואם תמצי לומר שהלכה כמשנה למלך שאסור לנכרי להרכיב כלאי אילן שמא אף הוא יודה בנדון דידן שנכרי מותר בהם וכדברי הרב.

מלבד זאת ניתן לומר שבמקרה שלפנינו מדובר בהכלאה מקרית, הווה אומר שאין מדובר בהרכבת אפרסק על שקד או איפכא, ואף לא בהנחת זרעים של זה בזה, אלא בהנחת אילנות משני המינים במקום אחד באופן שההפריה נעשתה באמצעות הרוח או חרק. נמצא כי הטבע אחראי באופן ישיר להכלאה זו, וספק אם יש לראות בכך אפילו שמץ של מעשה אסור.

מסקנת הדברים:

אפרסק ושקד כלאיים זה בזה. אבל בן נח אינו עובר איסור אפילו בהרכבה או בהכלאה מכוונת של זה בזה, וכל שכן בהכלאה מקרית.

ד. קיום כלאי אילן

יש לברר אם ליהודי מותר לקיים אילן כלאיים זה, שהרי ליהודי ודאי מדובר בכלאיים (גם אם לא נעשה כאן מעשה אסור).

הנה בישראל המרכיב כלאיים פסק הרמב"ם שיש איסור קיום לגבי כלאי זרעים, ולא הזכיר איסור אצל כלאי אילנות. ומשמע קצת שאין איסור קיום לגביהם. וכן כתב הרדב"ז (ללשונות הרמב"ם חלק ב סימן ר) בדעתו ועוד

אחרונים, אף שיש חולקים וסוברים שאף לרמב"ם אסור (ברכי יוסף ועוד). וכן כתב הריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה מה) "לא מצינו איסור מקיים אלא בכלאי הכרם". וכן כתב הכלבו (סימן צא) ש"מותר לקיים המורכבת".

ברם מהרא"ש (הלכות כלאים סימן ג) משמע שקיום אסור מן התורה שכן כתב "אף על שלוקים על הרכבת האילן ועל קיומו". ואף שבתוספותיו (סוטה מג ע"א ד"ה כאן) הסתפק בכך וכתב "אפשר דהרכבת האילן מותר לקיים" פסק השולחן ערוך (סימן רצה סעיף ז) כבפסקי הרא"ש לאסור.

יש מן האחרונים שפקפקו באיסור. בשו"ת החתם סופר (סימן רפח) כתב: "הנה בטור ושולחן ערוך אוסרים ומי יבוא אחריהם, אבל לא מצאתי כן מפורש בש"ס או ברמב"ם, ולכאורה היה נראה לומר דהרכבת האילן מותר לקיימו, דמיהקישא אתי מכלאי בהמה, ובהמה מותר לקיים". מאותה סיבה פסק ערוך השולחן (סעיף יז) בסכינא חריפא: "ודאי דבכלאי אילן ליכא כלל איסור דמקיים כלאיים". ברם החיד"א (ברכי יוסף כאן) והחזון איש (כלאיים סימן ב אות ט) כתבו שקיום ודאי אסור, והחזון איש נוטה לומר שאסור מדרבנן.

מצד אחר פקפקו בדבר החתם סופר וערוך השולחן, וזאת דאיסור קיום הוא דווקא קודם שהרכבה הושלמה, "זאת לדעת דאסור לקיימו היינו כל זמן שלא נתאחדו באופן שאין ההרכבה ניכרת בהם" (החתם סופר שם) "כשכבר נשתרש ונעשה אילן הוי היתר גמור". (ערוך השולחן סעיף יח), אבל גם בזאת חלקו עליהם בתראי. החזון איש (סימן ג אות ג) פסק בסתם: "אף על גב דנתאחו ואין ניכר עכשיו שהם שני מינים, שהרי שניהם מגדלים פרי אחד ועלה אחד, עדיין הם באיסורם לקיימם". והרב בנימין רבינוכיץ תאומים (התורה והמדינה כרך יא-יג סעיף ד) כתב אף הוא שאין לסמוך על החתם סופר בזה, "שלא סמך אלא על סברא, ואיך יתכן לחדש ולהקל בדבר של איסור תורה על פי סברא, והלוא אמרו מפני שאנו מדמים נעשה מעשה?".

ברם מאחר וסוף סוף נתונה השאלה במחלוקת, הלוא יש לנו ספק ספקא. ספק
 אין איסור בקיום כלאי אילן, ואם תאמר שקיום אסור שמא הלכה שהאיסור הוא
 דווקא עד שנתאחדו. וכל שכן אם נצרף דברי הגר"ח"ל אוירבך (ספר אזכרה חלק
 ה) שאיסור קיום חל רק על המרכיב ולא על אדם אחר, וכל שכן לפי הסוברים
 שקיום כלאי אילן אסור מדרבנן בלבד שיש לנו ספקות הרכה באיסור דרבנן, ולהקל.
 קל וחומר בנדון דידן שלא היתה הרכבה באיסור. עיין במאמרו של הרב
 תאומים (שם) להחזיר קיום אחר הרכבת נכרים בהסתמך על הראשונים הסוברים
 שאין איסור זה חל עליהם וכל שכן שיתיר בנדון דידן שיתכן שאין כלל איסור על
 גוי. ועיין בדברי הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סימן כד אות ה) שפלפל בזה: "אף
 על גב דקיימא לן אסור לקיים את המורכב, יש לאמר דהוא דווקא אם הורכב
 באיסור. אזי אם נאמר דלכולי עלמא בני נח אסורים בהרכבת אילן, אם כן לעולם
 כל הרכבה הוי איסור. ואם נאמר דלחכמים אין בני נח מצווים על זה, מכל מקום
 כיוון דליתא כלל באיסור כלאיים, לא שייך לומר עליו שהרכיב בהיתר וכי האי
 גוונא דברכות נג דחשוב 'לא שבת' ממלאכת עבירה גבי נר אפילו על ידי גוי
 ומכל מקום בחיה וחולה חשוב 'דשבת' משום דהוי היתר היוצא מכלל איסור.
 והרי נמי יש לומר דאם בני נח מצווים על הרכבה ואופן הרכבה זה הותר להם
 מיקרי היתר, באופן שאחר כך יש לומר דאפילו שבא לידי ישראל אינו חייב
 לעקור. ובלאו הכי הרי דעת הריטב"א דאין איסור קיום בכלאי אילן".
 נמצינו למדים כי במקרה שלפנינו אין לאסור לקיים את האילן המורכב.

ה. ריבוי הכלאיים על ידי ייחורים

בין כך ובין כך בנדון דידן אין מדובר בקיום האילן המורכב אלא בלקיחת
 ייחורים ממנו ובריבויים. דבר זה פשוט שמוחר שכן שנינו בירושלמי (פרק א

הלכה ד): "תני הגוי שהרכיב אגוז על גבי פרסק, אף על פי שאין ישראל רשאי לעשות כן, נוטל ממנו ייחור והולך ונוטע במקום אחר". וכך פסק הרמב"ם (הלכות כלאיים פרק א הלכה ז): "הזורע זרעים כלאיים וכן המרכיב אילנות כלאיים, אף על פי שהוא לוקה, הרי אלו מותרים באכילה, ואפילו לזה שעבר וזרעו... ומותר ליטע ייחור מן האילן שהורכב כלאיים".

נמצא שאם גוי הרכיב כלאיים מותר לישראל ליהנות מן הפרי ואף להרכות את האילן. ולא עוד אלא שכתב הרדב"ז שם: "מדברי רבינו נראה שאפילו הרכיבו ישראל ועשה איסור, מותר לקחת ממנו ייחור. והירושלמי דנקט נכרי, אורחא דמילתא נקט, דלא ניחא ליה למינקט דעבד ישראל איסורא. ונראה שטעמו: כיוון שהפירות עצמם היוצאים מן הכלאיים מותרים אפילו לישראל עצמו שעבר, כל שכן שיהיה מותר לקחת ממנו ייחור וליטע במקום אחר".

עיינ עוד בשו"ת בית אפרים (אורח חיים סימן נו) שאחר שהביא דברי הירושלמי והרמב"ם ושהביאו הר"ש ושכן פסקו הרא"ש והטור והשולחן ערוך הוסיף לבאר: "הנוטע את הייחור הזה, בהיתר גמור הוא נוטע אותו. ואין להתעקש ולומר דמכל מקום יחור זה עצמו בא לעולם על ידי שנעברה בו עבירת הרכבה, דפשיטא דליתא. דמיד שנעקר הייחור ושבת ממלאכתו אשר עשה, עץ בעלמא הוא, והתורה התירה לנטעו עץ בפני עצמו לעשות פירות, ונטיעה בהיתר גמור הוא".

גם החזו"ן איש כתב (סימן ב אות ט): "נוטל אדם ייחור מהמורכב ונוטעו ואין בו משום כלאיים דחשוב ככריה חדשה ומיקרי מין אחד". ושם: "הייחור מותר לנוטעו דמשום תערוכת היניקה לא חשבינן ליה כשני מינים".

מסקנת הדברים:

מותר לקיים את העץ המורכב אפרסק-שקד שלפנינו ומותר לטעת ממנו ייחורים ולהרכותו.

ו. האם אפרסק ואפרסק-שקד הם מין אחד

מעתה אנו שבים לעיקר הנושא שלפנינו והוא אם מותר להרכיב את האפרסק על יחוד של הזן המוכלל אפרסק-שקד. בראש וראשונה יש לבחון אם הם נחשבים למין אחד או לאו. במקרה שלפנינו יש לגשת לבדיקה זו משני כיוונים:
 א. כבכל שני אילנות, בדיקת טבעם של העצים והפירות.
 ב. מצד העובדה שהאפרסק-שקד הוא אפרסק ביסודו, רק שנוספו לו תכונות אחדות של שקד.

נפתח בשאלת הדמיון בטבע הפרי והאילן. החזון איש כתב (סימן ג אות ב):
 "הכרעת המינים היא לפי טבע הפרי היינו מזגו, מהותו ואיכותו". לאמור הקביעה אם שני אילנות הם מין אחד או לא תלויה בטבע הפירות. ושם (אות א): "מלבד כתבנית והמראה והטעם אצור בכל פרי מזון אחר כפי רוב היסודות האצורים בדם החי, ובהרגשות פנימיות מכיר האדם בחלוקות המזון של כל פרי ופרי". אך החזון איש גופו כאשר בא לחפש מדדים לטבעו של הפרי כתב פרמטרים הקשורים באילן והם אם האילנות זקוקים להשקייה ואם הפירות מתקיימים במחובר משנה לשנה (סימן ג אות ז).

גם הרב קוק קבע שהמין תלוי בטבע העץ ולא בדמיון חיצוני והוא שאל אם יש דמיון במהירות נתינת היכול (באיזו שנה מתחיל העץ להניב). ובמקום אחר (תחומין קובץ ה, פרק ה) כתבתי שאחרים קבעו קריטריונים אחרים לענין זה. שם האילן ומראהו ואם טבעם להתאחות בהאבקה או בהרכבה).

והנה אין ספק שהעץ המוכלל, פריו ועליו וכל מראהו דומה לעץ האפרסק באופן ברור ושמו בפי העם יהיה אפרסק. אין ספק כי בן מיכלוא זה עונה להגדרה "אשר זרעו בו למינהו" כי הוא מין אפרסק. טבע הפרי (קליפה וגרעין וגלעין) כטבע האפרסק ממש. שניהם נותנים פירות כבר בשנה השלישית (אך

תכונה זו משותפת להרבה אילנות ממשפחת הורדניים), שניהם זקוקים להשקייה רבה ובאיכות מים טובה (מעט כלור, שלא יהיו מליחים). ברם, מאידך גיסא התכונות הגנטיות של עץ המיכלוא אינן תכונות של אפרסק אלא של שקד שכן הוא עמיד לגיר (באפרסק העמידות נמוכה) מערכת השרשים מסועפת וחזקה (בניגוד לאפרסק). הצמוח איטי (ובאפרסק הוא מהיר) ועל כן קשה ביותר לקבוע כי הם מין אחד מחמת התכונות. אבל יש ללמוד שהם מין אחד מהטעם השני שהזכרנו והוא כי האפרסק-שקד הוא בן למשפחת האפרסקים.

כך משמע בירושלמי (כלאים פרק א הלכה ד) שם שנינו: "תני: גוי שהרכיב אגוז על גבי פרסק... מה נפק מינהון? קדריה פרסקיה". לאמר מהכלאה של אגוז ואפרסק מקבלים אפרסק שחור ומשמע שהוא מינו של האפרסק¹ (אך הוא אינו בן מין אחד עם האגוז!). עוד שם: "לוזין ובוטמין מה נפק מביניהון? פיסטקין". אף כאן התוצר דומה לאחד מן המרכיבים (פוסטוק הוא בן מינו של האלה שפריה הוא הבוטם).

אמנם בהמשך שם כתוב: "זיתים ורימין מה נפק מביניהון שזיפין" וקשה כי על פי דברינו יש לומר שזיפין ורימין הם מין אחד והלוא מפורש שנינו (פרק א משנה ד) כי שזיפין ורימין אף על פי שדומים זה לזה כלאיים זה בזה. ברם יתכן כי זהו דווקא באותן הכלאות שאינן יכולות להוצר (כמו זיתים ורימין) אבל בהכלאות שיתכנו במציאות וקיימות בטבע כמו זו שלפנינו אזי בן המכלוא הוא אכן מינו של אחד המרכיבים של ההכלאה. כל שכן שאין להקשות על פי גירסת הגר"א "שיתין ורימין נפיק מיניהו שזיפין" ולפיו יש לומר שאכן הרימין והשזיפין אינם מין אחד, אבל השיתין והשזיפיים הם מין אחד (ואדרבה לפי גירסתו, יש חיזוק לטענתנו לעיל שאחד מן המרכיבים הוא מינו של התוצר)².

1 אין אנו עוסקים בשאלה אם הכלאה זו יכולה כלל להוצר. לנו חשוב לראות איך חז"ל תיארו לעצמם את התוצר!

2 עוד יש לדחות על פי מה שכתב החזון איש (סימן ג אות ח) שאמנם שזיפין יוצאים מחרכב זו, אך הם גם בריח מימי בראשית, ולפי זה יש לומר שבכך סותר החזון איש מה שכתב לעיל (סימן ב אות יג) וצריך עיון.

כדברינו לעיל כתב בשו"ת בית אפרים (אורח חיים סימן נו) וזה לשונו: "אם הורכב אילן אחד כלאיים כגון אגוז על גבי פרסק והיחור הוסיף ענבים, והוא לוקח ענף מהאגוז המורכב, ומרכיבו בתוך אילן אגוז אחר, דודאי שרי. ולא אמרינן כיוון שגידולים אלו שנתווספו אחר כך מאילן הפרסק הם באים ואם כן הוה ליה כמרכיב פרסק על אגוז, הא ודאי ליתא!". ומתוך דבריו אנו למדים שלא רק מותר לקחת את היחור של האגוז, אלא אף יחור שיצא מעץ המיכלוא מותר להרכיב על אגוז (או אגוז עליו) שכן הוא הטעם וממילא הוא הדין. וכן עולה מההוכחה שכתב: "וכן מוכח דאי לאו כן היה אסור אף לנוטעו בפני עצמו דשמא אחר זמן יקחו מזה להרכיב באגוז שיסברו שאגוז מתולדה הוא, אלא ודאי דבאמת משרא שריא". וממילא הוא הדין בנדון דידן.

עוד שם: "לא נפיק הך יחור המורכב מתולדתו הראשונה, ואף כי ירבו פירותיו ופירותיו, כולם בשם יקרא, דעיקר שלהם דהיינו היחור הזה המורכב... הלכך אף ביחור מהמורכב כלאיים מותר להרכיבו במין היחור שהוא יוצא ממנו. אבל להרכיבו במין של עיקר האילן שהיה מורכב בו כגון להרכיבו בפרסק ודאי דאסור אף שהוא גרם גידולו". ואף זה כדאמרן, שכן המיכלוא דומה לאחד המרכיבים של הכלאים ולא לשני.

ושוב כתב: "לעניות דעתי דודאי אם גדל עליו מין אחר היוצא מתוך ההרכבה, יש לאסור מטעם שהוא מין בפני עצמו, אבל אם אינו מין אחר הניכר רק כגון הרכבת אתרוג שהוא מוציא פרי אתרוג ודאי שרי להרכיבו עם אילן אתרוג... אלא שיש לדחות דשמא שרי לפי שדומים במראה". כמדומה כי מה שחילק בין אם גדל עליו מין אחר או לאו, בא לתרץ הקושיה מרימין ושזיפין ותירוצו דומה לתירוצנו לעיל. שאכן לפעמים אין בן המיכלוא דומה לאחד המרכיבים, כאשר התוצר הוא שונה לחלוטין מהמרכיבים (אם דבר כזה בכלל יתכן) אך אם הוא דומה לאחד המרכיבים ודאי שהוא מינו.

אלא שהבית אפרים לא רצה להסתמך על דברים אלה בכל כוחו ולכן הסתייג מהם במלותיו האחרונות וכתב דשמא שרי לפי שדומים במראה, היינו יתכן שהיתר להרכיב את בן המיכלוא באחד המרכיבים של ההכלאה אינו משום שהם אותו מין אלא אף על פי שהם שני מינים יש דמיון ביניהם. כך גם הרב קוק (משפט כהן) בהביאו את הבית אפרים, לשונו אינה ברורה והוא כותב את שני הטעמים כאחת בשמו: "על זה יצא להקל שהיחור הזה מותר לקחת ולהרכיב באתרוג, וגם האתרוגים הגדלים ממנו מותרים למצוה, ואין לחוש למקצת יניקה של לימון המעורב בו. שבודאי לענין ההרכבה באתרוג אין בו חשש, שהרי אפילו שני מינים שהם דומים זה לזה גם כן מותרים... ואיך יהיה אסור אותו מין עצמו על ידי מה שנחשוב שנשתנה מעט על ידי הרכבתו הקודמת, והרי מכל מקום הוא דומה למינו בכל".

גם החזון איש נטה לומר שבן מיכלוא הוא מין אחד עם אחד המרכיבים. רק שמחמת הספק הסתמך אף על הדמיון החיצוני. וזה לשונו (סימן ב אות יב): "יש לומר דקישות ואבטיח דומים זה לזה, אלא שעדיין השתוותם לא הספיקה לחכמים כדי להכריע על ידה, וזה שזינו והולידו הקישואים את האבטיחים השלימו את הכרעת החכמים דחד מינא הוא, ושפיר יש לומר דמודה בה רבי יהודה. ואף על גב שאין ההולדה ראייה מכרעת, דלפעמים זונים למין אחר, מכל מקום ראוי הדבר לסניף. ואפשר דזנות למין אחר לא שכיח, וכל זמן שלא נתברר שהוא מין אחר סמכינן עלה". כאמור בהתחלה כתב שעיקר הסמיכה היתה על הדמיון, וההולדה הצטרפה לסניף לסייע. במסקנה הסתבר לחזון איש לומר שכל עוד לא קרה מקרה יוצא דופן סומכין על תוצר ההרכבה כטיעון עיקרי.

עוד כתב שם החזון איש (אות טו): "נראה דאין זה כללא דכל שבא משני מינים חשוב כלאיים במולידו וכההיא דאמרו בירושלמי (פרק קמא הלכה ז) דמרכיב זית על תמרה, אין הזית נפגם עיקר פריו אלא שהתמרה ממתקו. מסתבר שאין זית זה המורכב כלאיים בשאר זיתים, ומעשרים מזיתים אלו על שאר זיתים...

ונראה דכל הרכבה שהפרי דומה לאחד ממולידיו, והשני לא שינה צורת הפרי אף שהשפיע בו, דינו כפרי שהוא נדמה לו, אבל אין אתנו להכריע בזה. והרי לא אמרו אלא זית".

מבואר שהחזון איש נוטה לומר בצורה ברורה שכל שהתוצר דומה לאחד מן המרכיבים, נחשב הוא למינו, ברם נמנע מלהכריע כך. ועיין עוד בדבריו בסימן ג אות ז: "אסור להרכיב יחור של מורכב אחרוג בלימון בסדן לימון, אף על גב שיש ביחור תערובת לימון, וכדאסר רבי יהודה אבטיח ומלפפון אף על גב שיש במלפפון תערובת אבטיח. וכדתנן פרק קמא משנה ד ברימין ושזיפין אף על גב שיש בשזיפין תערובת רימין דאמר בירושלמי. ומיהו אם על ידי הרכבה נדמה לאחד המולידים ובא לכלל השתוות הפירות והעלים הותר עם מין הנדמה לו, דהא אפילו חשבת ליה שני מינים, שווי הדמיון מתירו. והלכה נראה דמותר להרכיב אחרוג המורכב באחרוג שאינו מורכב, שהפירות דומים דמיון גמור".

הלכך נראה כי גם בנדון דידן שפירות העץ המוכלא דומים לפירות אפרסק יש לומר שהם מין אחד (ואותם מקרים שמן הגמרא מוכח להיפך הוא משום שבן המיכלוא יצא שונה ממרכיביו, וכמו שכתבנו לעיל וסייענו הדברים מדברי הכית אפרים והחזון איש), והדברים מתישבים היטב עם דברי החזון איש שהובאו לעיל שאמר כי המין נקבע על פי "רוב היסודות האצורים בדם החי" וממילא בן המיכלוא ידמה ל"אמו" (הפרח הנקבי) שהוא בנדון דידן, בו זרע שקד הוכלא בפרח נקבי של אפרסק, אפרסק. אלא שעל מנת לאשש ולחזק פסק זה אנו צריכים לבחון אם נוכל לקבוע שאפרסק ואפרסק-שקד אינם כלאים זה בזה גם מצד הדמיון (ואפילו אם היו שני מינים).

ז. שני מינים בעלי דמיון גדול

הרמב"ם פסק (הלכות כלאיים פרק ג הלכות ד-ו): "אילן שיש שני מינים שדומים זה לזה בעלים או בפירות, הואיל שהם שני מינים הרי אלו כלאיים... אם יש שם זרעים ואילנות אחרים, ואף על פי שהם שני מינים בטבעם, הואיל ועלים של זה דומים לעלים של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גוונים ממין אחד, לא חששו להם לכלאים זה עם זה, שאין הולכים בכלאיים אלא אחר מראית העין". נמצא שדמיון לכד אינו מספיק כדי ששני מינים יהיו מותרים זה בזה, דמיון גדול בעלים או בפרי מספיק לכך.

במקום אחר³ הארכנו להוכיח מראשונים ואחרונים כי ניתן להתיר הרכבה של שני מינים אם יש בין האילנות דימיון ברור בעלים או בפרי ואין סתירה בולטת באחר (ולכן יודה אף הר"ש, שאינו מסכים עם הרמב"ם בכל) ויותר יש להקל אם קיים דמיון גם בעלים וגם בפרי אף שכל אחד אינו דמיון גדול.

בנדון דידן, בדקתי והשוויתי שעה ארוכה בין עלי אפרסק לעלי אפרסק-שקד (אפרסק-שקד הוא הזרע (האבקה) של השקד שהוכלאה באפרסק. אם היה להיפך, היינו אבקה של אפרסק הוכלאה בפרח נקבי של שקד, התוצאות שונות!) והעליתי שיש דמיון ברור וגדול בין העלים, בצורתו הכללית של העלה, בעצה הקצר, בפתוחרות בסופו, בעורקים הכולטים ועוד (אף שקיים גם הכדל דק). כך גם דעתם של כל ההדיוטות ובעלי המקצוע כאחד, אתם שוחחתי.

את הפירות של האפרסק-שקד לא ראיתי. אך הוגד לי מפי מגידי אמת אשר היו בחו"ל וראו את הפרי של אילן זה (בהכלאת זרעי שקד בפרח של אפרסק נקבי) שהדמיון בינו לבין פרי האפרסק (הבר!) הוא חד משמעי. יש לו ציפה דקה כמו לאפרסק, הגרעין מחוספס, הגלעין דומה, צבעו דומה, ואף טעמו כטעם אפרסק בר. אשר על כן נראה ברור כי האפרסק והאפרסק-שקד נראים כשני גוונים ממין

3. תחומין קובץ ה במאמר על חרכבת בטנח עם אלה אטלנטית, פרק ג.

אחד, ועלינו להחיל עליהם את דברי הרמב"ם הנזכרים שאף אם היו שני מינים, אין לחשוש בהם לכלאיים זה עם זה.

ח. סיכום ומסקנה

שתי דרכים קיימות להתרת הרכבת אילן באילן. מין במינו מותר להרכיב גם אם הם זנים שונים וגוונים שונים, ואף שני מינים מותר להרכיב אם יש ביניהם דמיון גדול. במקרה שלפנינו קיימות שתי הדרכים. קרוב הדבר לומר שהאפרסק-שקד הוא מין אחד עם האפרסק שהרי הוא בן מיכלוא שלו ודומה לו, וכמו כן יש ביניהם דמיון חד משמעי וברור הן בעלים והן בפרי. דמיון זה גם מאשש את המסקנה שהם מין אחד, וגם מתירם מטעם הדמיון אפילו בשני מינים. אשר על כן נראה לי הלכה למעשה שיש להתיר להרכיב אפרסק על כנה של אפרסק-שקד.